

Gregorius **blad**

Over liturgische muziek

A portrait of Hanna Rijken, a woman with dark hair, smiling and wearing a black blazer over a white lace top. She is positioned in the center-right of the frame against a warm, orange-toned background.

Praise & Worship
Interview met Hanna Rijken
Op weg naar een hybride kerk

Op weg naar een hybride kerk

Het is voorjaar 2020, nog drie weken tot de Goede Week, en het land is in lockdown. Opeens moet de liturgisch en ritueel sterkste week van het kerkelijk jaar op een niet-fysieke manier vormgegeven worden. Bij Stadsklooster Mariken in Nijmegen, voorheen Augustijns Centrum de Boskapel, wisten we toen nog niet dat we aan het begin van een ongekennde verkenningstocht stonden en dat we twee jaar later in een proces zouden zitten om op een hybride manier kerk te zijn.

Ekkehard Muth is pastor van het Stadsklooster Mariken, voorheen Augustijns Centrum de Boskapel, in Nijmegen.

Het begon met een mobieltje aan een elastiekje op een statief en met eerder onbewuste dan met bewuste keuzes. Maar gaandeweg bleek dat de online vieringen en de andere online activiteiten niet alleen als noodoplossing gezien werden. Integendeel: er ontstonden online vormen die ons kerkzijn ook na corona kunnen verrijken. In dagblad Trouw voorzag Stefan Paas¹ dat de kerk 'meer hybride wordt: online volwaardig naast fysiek.'

Afgelopen najaar startten we het project 'Hybride Stadsklooster'². Op een online symposium, verdeeld over drie korte Zoombijeenkomsten, vroegen we aan een groep experts³ om met

ons op onze ervaringen en op onze plannen te reflecteren. Vele puzzelstukjes vielen daarbij op hun plek, maar we werden ook op pad gestuurd met een hele hoop vragen. In het vervolg wil ik proberen om door de bril van het symposium verslag te doen van een weg die we tot dan toe eerder onbewust dan bewust gezamenlijk waren.

Door de lockdowns waren de Stadskloosterlingen tot kluizenaars geworden. Meteen werd er een kluizenaars-appgroep aangemaakt en er kwam twee keer per week een kluizenaarsmail. We vergaderden online. Het koor postte in de adventstijd elke week een muzikale kerstgroet. Onder de titel 'Lichtwensen' vertelden mensen

uit onze gemeenschap in een korte videoboodschap wat hen inspireert. In korte filmpjes wensten we elkaar zalig Kerstmis toe [\[link kerstwensen; zie QR-code\]](#). Tussen Kerst en Driekoningen hielden we een online retraite, 'The twelve days of Christmas'. Op nieuwjaarsdag was er een online nieuwjaarsborrel. We startten het project *Profetisch alternatief* na corona, een serie vlogs en essays over wat we uit deze crisis kunnen leren [\[link profetisch alternatief; zie QR-code\]](#). Onze roze werkgroep organiseerde online een interactief theaterstuk over geloof en seksuele diversiteit en verzorgde op het online Lesbian Festival een programmaonderdeel over roze spiritualiteit [\[link lesbian festival; zie QR-code\]](#). En twee jaar lang hielden we wekelijks een online koffie-uurtje, waarbij we in de beginfase de ouderen één voor één per telefoon de Zoom-sessies inpraatten.

Verbondenheid, herkenbaarheid, beleven

De kerkgemeenschap van het Stadsklooster Mariken is een keuzegemeenschap, mensen komen er van heinde en verre. Meer dan bij een lokale parochie spelen de vieringen een bijzondere rol in de gemeenschapsvorming. Eerst nog onbewust, maar later steeds bewuster merkten we dat de online vieringen de volgende ingrediënten moesten bevatten:

1. gemeenschap/verbondenheid, ook al kunnen we elkaar niet fysiek ontmoeten;
2. herkenbaarheid ondanks het vervreemdende van het medium;
3. het beleven van de rituelen, ook al kunnen we ze niet lijfelijk ondergaan.

Meer intuïtief dan bewust kiezen we ervoor om niet een klein gezelschap in beeld te brengen dat zo goed en zo kwaad als het gaat de rituelen op anderhalve meter afstand probeert voor te doen. Ten eerste zou een viering met een select gezelschap, terwijl het overgrote deel van de gemeenschap thuis moet blijven, niet bepaald de verbondenheid bevorderen. Ten tweede kan een viering op het scherm op zich al als een surrogaat ervaren worden en als je dan ook nog eens naar een surrogaat kijkt, maakt dat de vervreemding alleen maar groter. En ten derde

wilden we dat de mensen thuis niet alleen naar rituelen kijken, maar dat ze de rituelen toch zo goed mogelijk kunnen beleven.

De huiskamer als liturgische ruimte

Het is woensdagavond voor Palmzondag, maar in de kapel is het Palmzondag, Witte Donderdag, Goede Vrijdag en Pasen tegelijk. Alle attributen staan klaar: een mand met palmtakjes, wijwater, de Bijbel op een standaard, brood en wijn op het altaar, water voor de voetwassing, het grote kruis voor de kruishulde, een vuurschaal voor het paasvuur, de kaarsen voor de paasnacht en de nieuwe paaskaars. Deze avond worden voor de vieringen in de Goede Week en Pasen de rituelen op video opgenomen; de wijding van de palmtakjes, het leeghalen van het altaar, het doven van de kaarsen bij het lezen van het lijdensverhaal, de kruishulde, en natuurlijk het ontsteken en het uitdelen van

Zou het lukken dat de mensen geen toeschouwers zijn, maar dat we echt met elkaar vieren?

het nieuwe licht in de paasnacht.

Ondertussen zijn de lectoren thuis bezig om de lezingen op te nemen en zal ik eveneens thuis video-opnames maken van de gebeden en overwegingen. Dat iedereen in de thuissfeer te zien is, blijkt bij de andere thuiszitters juist heel veel herkenning en verbondenheid op te roepen. We zitten allemaal thuis, maar we doen het toch samen.

Tijdens het symposium vertelde Marian Geurtsen dat de liturgische ruimte zich uitstrekt naar de huiskamers. Even wordt de plek thuis tot kerk en de kerk wordt onderdeel van de huiskamer. Dit hadden we onbewust ook op andere manieren in de praktijk gebracht. Tijdens de online kerstnachtviering 2020 waren foto's van de kerststallen van mensen thuis te zien [\[link kerststallen; zie QR-code\]](#), en in het jaar daarop eindigde de kerstviering met een hele reeks videokerstwensen die leden van onze kerkgemeenschap thuis hadden opgenomen. Mensen

hadden brieven gestuurd om op Aswoensdag te verbranden en ze maakten foto's van bloemen die zij bij de kruishulde onder het kruis wilden leggen.

Uit volle borst meezingen

Een hele grote sleutelrol speelde de muziek. Al gaandeweg maakten we er dan ook steeds intensiever werk van: na enig experimenteren en leren omgaan met computerprogramma's lukte het ons om onze eigen herkenbare 'Stadskloostersound' neer te zetten. Onze eigen musici speelden thuis hun partijen in, een aantal zangers uit ons eigen koor zongen bij wijze van samenzang eerst twee keer de melodie in en vervolgens nog een aantal keren hun eigen koorpartij. Toen iemand opmerkte het jammer te vinden dat de musici niet te zien waren, namen de musici vanaf dat moment hun bijdragen op video op. Onze dirigent ging vervolgens vaak tot in de kleine uurtjes aan de slag om de soms wel vijftig tracks te mixen en te editen. Het resultaat klonk nagenoeg als de vertrouwde samenzang met ondersteuning door het koor. Mensen vertelden ons dat zij zich daarvoor niet als toehoorders voelden die naar een min of meer verdienstelijk musicerend ensemble luisterden, maar dat zij thuis uit volle borst mee zaten te zingen. [\[link muziek; zie QR-code\]](#)

Wanneer alle liederen, acclamaties, lezingen, gebeden, rituele handelingen opgenomen zijn, begint de montage. Daarbij blijkt al snel dat de timing en de overgangen de liturgie kunnen

maken of breken. Sam Goyvaerts noemde in zijn betoog de term 'online ars celebrandi'; daar komt het wel op neer. Steeds meer beseffen we dat mensen niet naar een registratie van een viering moeten kijken, maar dat de viering thuis voor het scherm gebeurt. Zo vergaat het mijzelf ook: dan ben ik uren en dagen bezig geweest met opnemen en monteren, elke overgang, elk video-effect heb ik vele malen langs zien komen, en toch, wanneer ik dan op zondag naar de viering kijk, blijkt ik echt te kunnen vieren. Een wonderlijke ervaring.

Online ars celebrandi

Achteraf blijkt het een goede greep om niet zozeer de voorganger in beeld te brengen die de rituelen bedient, maar om letterlijk in te zoomen op het ritueel zelf. De mand met palmtakjes komt schermvullend in beeld. De camera focust op het besprenkelen met water. In de viering van Aswoensdag zoomt de camera in op het vuur. De mensen kunnen hun eigen brieven herkennen die aan het vuur overgegeven en samen met de oude palmtakjes verbrand worden. Vervolgens enkele *takes* van het leeghalen van de kerk. Bij de kruishulde komen de opgestuurde foto's van de bloemen onder het kruis te liggen. Het paasvuur komt schermvullend in beeld. De lectoren zitten als het ware bij het vuur. Met het licht van het vuur wordt de paaskaars ontstoken - allemaal zonder dat de voorganger echt in beeld komt - en dan is het scherm gevuld met een zee van lichtjes. [\[link Pasen; zie QR-code\]](#)

Rondom de communie ontstaat op het symposium een discussie over de lichamelijke van het sacrament. Sam Goyvaerts stelde aan de orde dat het katholicisme uitgaat van de incarnatie en het fysieke als referentiepunt. Sacramenten zijn dan ook per definitie fysiek. Misschien moeten we daarom niet proberen om de zeven sacramenten te hybridiseren, maar moeten we veelmeer zoeken naar meer online sacramentaliën.

Hadden we dat onbewust wellicht al gedaan? Bij de communie brachten we brood en wijn schermvullend in beeld, dus geen klein groepje mensen die met elkaar communie vieren. De mensen thuis kijken niet naar een zich

ergens voltrekkende communieviering, maar, je zou bijna kunnen denken aan de uitstelling van het Allerheiligste, zij beleven een moment van verwijlen in de aanwezigheid van brood en wijn, in de communio, de gemeenschap met Christus en onderling. [\[link communie; zie QR-code\]](#)

Hoe verder?

Toen de fysieke vieringen weer opstartten hadden we de communie weer kunnen uitreiken volgens het protocol van het bisdom, dus met mondkapje, hoestscherm, pincet, corporale en al, maar vooralsnog bleven we de online vorm vertalen naar de fysieke viering. Brood en wijn werden in het midden van de gemeenschap op een tafeltje gezet, en net als in de online vieringen verbleven we in aanwezigheid van Christus en van elkaar. Op Witte Donderdag vierden we voor het eerst weer communie met het uitreiken van brood en wijn.

Op dit moment hebben we een gespreksgroep rondom de Regel van Augustinus. Toen we voorstelden om de bijeenkomsten als podcast uit te zenden was de weerstand groot. En terecht. Volgens Martin Hoondert gaat het namelijk om verschillende community's: enerzijds de vertrouwde fysieke groep en anderzijds een 'community of strangers'. Nu nemen we aan het begin van elke bijeenkomst alleen de inleiding op. Daarna gaat de microfoon uit en zullen we later op basis van aantekeningen de belangrijkste opmerkingen uit de gesprekken opnieuw inspreken.

Hoondert geeft ons dan ook mee dat hybride niet een gelijktijdigheid van fysiek en online hoeft te betekenen, het zal in veel gevallen eerder naast elkaar bestaan. Offline en online activiteiten hebben vaak ook een ander script nodig, legt predikant en

scriptschrijver Jan-Willem Drost uit. Terwijl een fysieke activiteit veel meer ruimte biedt voor spontaniteit, moet een online activiteit echt gescript worden. Dat hebben we geweten toen we dachten dat we onze Allerzielen-viering zomaar met wat filmopnames konden vertalen naar een onlineversie. Met veel kunst en vliegwerk is het uiteindelijk wel gelukt [\[link de-gang-van-het-gemis; zie QR-code\]](#), maar de volgende keer zullen we een apart script moeten maken.

We hebben jullie online gevolgd...

Het was en het is nog steeds een boeiende verkenningstocht. Ons project 'Hybride Stads-klooster' gaat verder. Er staat nog een tussenevaluatie met onze experts op het programma en een slotsymposium. Zou er naast de fysieke gemeenschap wellicht ook een online community ontstaan? En zullen zij elkaar zo nu en dan raken en inspireren, zoals afgelopen Pasen gebeurde? Vlak voor het begin van de paasnachtviering kwamen opeens drie dames binnen: "Hèhè, we zijn er!" Ik had de drie dames nog nooit gezien maar zij herkenden mij meteen en zij gedroegen zich ook verder alsof zij al jaren kind aan huis waren. De verklaring volgde op de voet: "We hebben jullie online gevolgd, en eindelijk kunnen we nu fysiek komen vieren." Laten we daarvoor online maar een kaarsje branden. **G**

Laat online een kaarsje branden

Noten

- 1 Trouw 29-08-2020
- 2 Mede mogelijk gemaakt door KNR en Maatschappij van Welstand
- 3 Eric van den Berg, Jan-Willem Drost, Roderick Vonhögen, Sam Goyvaerts, Michael-Dominique Magielse, Nikolaas Sintobin, Marian Geurtsen, Martin Hoondert